

Тригубенко Г.В.

доцент кафедри конституційного
та міжнародного права НАВС
кандидат юридичних наук

ПРАВО НЕ СВІДЧИТИ ПРОТИ СЕБЕ В ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Практика обґрунтування вироків первісними поясненнями або показаннями, які були надані в порушення норм ч. 1 ст. 63 Конституції України та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція), залишається системною проблемою в Україні, незважаючи на ряд рішень Європейського суду з прав людини (далі - Суд) з цього приводу стосовно України. Практика Суду доводить, що гарантія не свідчити проти себе завжди ставить складні правові питання через різноманітні прояви у застосуванні, що проблематика, пов'язана з гарантією від самовикриття, знаходиться у постійному розвитку, вимагає кваліфікованого тлумачення кожної конкретної ситуації, коли особа постає перед необхідністю свідчити або відповідати на запитання будь-якого представника органу влади. Фактично до категорій розслідування державними органами, в яких привілей проти самообвинувачення відіграє особливо значну роль, входять загальні розслідування органами виконавчої влади чи подібними органами та опитування підозрюваного поліцією чи подібними державними органами до початку судового розгляду.

Як відзначає Суд, незважаючи на відсутність в ст. 6 («Право на справедливий суд») Конвенції спеціальної згадки про право зберігати мовчання під час допиту та привілей проти самообвинувачення, немає сумнівів, що вони є загальновизнаними міжнародними стандартами, які лежать в основі концепції справедливого судового розгляду відповідно до ст. 6 Конвенції. Забезпечуючи обвинуваченого захистом від неналежного примусу з боку влади, ці імунітети сприяють уникненню судових помилок та забезпеченню цілей ст. 6. Право не свідчити проти себе, зокрема, передбачає, що сторона обвинувачення у кримінальній справі намагається довести свої обвинувачення, не спираючись на докази, отримані методами тиску та примусу проти волі обвинуваченого. У цьому сенсі це право тісно пов'язане з презумпцією невинуватості, що міститься у п. 2 ст. 6 Конвенції. Поряд з цим, право на правову допомогу, гарантоване п. 3 ст. 6 Конвенції, дає можливість особі, яка не має ані знань, ані досвіду у тлумаченні складних правових концепцій, за допомогою захисника зрозуміти за яких обставин і коли її праву не свідчити проти себе починає загрожувати небезпека, а іноді і дізнатися про зміст такого права.

Вважається, що право мовчати та привілей проти самообвинувачення хоча і стосуються принципів ст. 6, однак, підпадають і під дію ст. 3 Конвенції («Заборона катування»), якщо зізнання та самообвинувальні свідчення отримані внаслідок катувань чи відповідного поводження.

Беручи до уваги концепцію справедливості, закріплену в ст. 6 Конвенції, привілей проти самообвинувачення не може бути обмежений лише визнанням вчинення правопорушення або висловлюваннями, які мають обвинувальний характер. Свідчення, отримані внаслідок примусу, які, на перший погляд, не видаються обвинувальними – такі, як виправдальні заяви чи пояснення певних фактів, - можуть згодом бути використані під час розгляду кримінальної справи для підтримки обвинувачення, наприклад, для того, щоб заперечити твердження обвинуваченого або поставити під сумнів інші його заяви чи докази, наведені ним під час судових слухань, або іншим чином підірвати довіру до нього.

Суд зазначає, що право не свідчити проти самого себе - це в першу чергу право обвинуваченого зберігати мовчання. Як прийнято вважати в правових системах держав-учасниць Конвенції, дане право не розповсюджується на використання в кримінальному процесі матеріалів, які можуть бути отримані від обвинуваченого незалежно від його волі. Це, зокрема, документи, вилучені на підставі судового рішення, проби на наявність алкоголю, аналізи крові, сечі та зразки тканин людини для проведення тесту ДНК, відібрані та здійснені в установленому порядку.

Необхідно зазначити, що право зберігати мовчання і право не свідчити проти себе вважаються серцевиною поняття справедливого судового розгляду, тому судам необхідно обережно використовувати мовчання обвинуваченого як факт що його інкримінує. Якщо суд не бажає порушити право обвинуваченого на справедливий судовий розгляд, то вирок не повинен ґрунтуватися тільки на висновках суду, які були зроблені спираючись на мовчання обвинуваченого, на його відмову відповідати на ті чи інші питання.

Європейський суд з прав людини поширив гарантію від самовикриття не тільки на свідчення, а також і на документи, і визнав, що примушування надати матеріали (за відсутності відповідного ордера) всупереч праву особи зберігати мовчання та не свідчити проти себе також порушує ст. 6 Конвенції.

Одна з проблем, з якою стикається Суд, є і проблема порушення права зберігати мовчання та не викривати себе у рамках різноманітних юридичних процедур, не пов'язаних формально із кримінальним переслідуванням особи. Суд у цьому зв'язку визнає, що за будь-яких обставин вимагання від заявника відомостей становить порушення його гарантії від самовикриття.

Отже, з огляду на неодноразову констатацію Судом порушення права не свідчити проти себе у справах проти України, для забезпечення належного застосування Конвенції в нашій державі слід послідовно і всебічно аналізувати та враховувати практику Суду, адже зміст його рішень щодо України свідчить, що питання, пов'язані із гарантією від самовикриття, є достатньо складними і без знання прецедентів Конвенцію застосовувати вкрай складно. Проблеми, які призводять до порушення аналізованого права є системними і потребують вжиття заходів щодо зміни законодавства України та практики уповноважених органів.